

== *Zvezdana Penava Brekalo* ♦ *Dinko Jukić* ♦ *Ivan Stipić* ==

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti – Trgovačka i komercijalna škola „Davor Milas“, Osijek – Sveučilište u Slavonskom Brodu

zpenavabrekalo@foozos.hr – dinkojukic.phd@gmail.com – istipic@unisb.hr

UDK: 008+371.67

821.163.42.09 Marulić M.

Pregledni članak

MARULIĆ KAO DUHOVNI ODGAJATELJ: KULTUROLOŠKO-PEDAGOGIJSKA ANALIZA

Sažetak

U radu se istražuje, propituje i analizira književni predložak *Institucija* Marka Marulića u kulturnome i pedagoškome kontekstu. Polazi se od interdisciplinarne analize kulture, kulturnoga objekta i duhovnoga odgoja. Djelo se promatra kao izdvojena cjelina Marulićeva književnog opusa, a istražuje se njegova kulturna, antropološka, edukacijska i simbolična važnost u kontekstu stvaranja identiteta duhovnoga odgajatelja. Koncept kulture promatra se u skladu s Eagletonovom teorijom i modelom kulturnoga dijamanata W. Griswold. Također, u radu su analizirana opća načela odgajanja u kontekstu *Institucija*, religijske pedagogije i pedagoške antropologije. Cilj je istražiti, identificirati, usporediti i analizirati konstrukt duhovnoga odgajanja. Jedinice istraživanja konstrukti su kulturnoga objekta i model duhovnoga odgoja. U radu će se nastojati utvrditi kulturni objekt koji predstavlja zajedničko značenje kulturnoga modela Marulićeva identiteta kao duhovnoga odgajatelja. Ujedno, u radu će se istražiti načela odgajanja, ali i etape procesa duhovnoga i religijskoga odgoja. Svrha je rada pružiti precizniji uvid u opća načela odgajanja na književnome predlošku i istražiti njegovu važnost u kontekstu kulture i odgojnih znanosti.

Ključne riječi: duhovni odgoj; *Institucija*; kultura; kulturni objekt; Marulić; religijska pedagogija

MARULIĆ AS A SPIRITUAL EDUCATOR: CULTURAL – PEDAGOGICAL ANALYSIS

Abstract

The paper explores, examines and analyzes the literary template of Marko Marulić's *Institution* in the cultural and pedagogical context. It starts from an interdisciplinary analysis of culture, cultural object and spiritual education. The work is viewed as a separate entity of Marulić's literary work. The paper explores its cultural, anthropological, educational and symbolic importance in the context of creating the identity of a spiritual educator. The concept of culture is observed in accordance with Eagleton's theory and W. Griswold's cultural diamond model. The paper also analyzes general principles of education in the context of *Institution*, religious pedagogy and pedagogical anthropology. The aim is to explore, identify, compare and analyze the construct of spiritual education. The research units are the constructs of the cultural object and the model of spiritual education. The paper will try to determine the cultural object that represents the common meaning of the cultural model of Marulić's identity as a spiritual educator. At the same time, the paper will explore not only the principles of education, but also the stages of the spiritual and religious education process. The purpose of this paper is to provide a more precise insight into the general principles of education on a literary template and to explore its importance in the context of culture and educational sciences.

Keywords: spiritual education; *Institution*; culture; cultural object; Marulić; religious pedagogy

*Taščina od taščin i sve je taščina,
ovi svit je osin, i magla i tmina.¹*

Uvodno razmatranje

Prošlo je 500 godina od objavljivanja prvoga izdanja epa *Judita*, a djela Marka Marulića² i dalje nadahnjuju znanstvenike, umjetnike i književnike. O Maru-

¹ Marko Marulić, „Svit je taščina“, *Judita, Suzana, Pjesme*, Matica hrvatska, 1970., str. 149.

² Marcus Marullus, Spalatensis, rođen je u Splitu 18. kolovoza 1450. godine, a umro je u istome gradu 5. siječnja 1524. godine. Rođen je u plemićkoj obitelji. Otac mu je Nikola Pecinić de Marulis koji je bio učen splitski građanin, a majka Dobrica Alberti (Obirtić) također je iz ugledne splitske obitelji. Pretpostavlja se da ga je otac, kako je bio angažiran humanist, učio humanističkoj kulturi. Svoje prve pjesničke radove, *Mitološke epigrame*, piše prema uzoru na Ovidijeve *Metamorfoze*. U poeziji su mu najpoznatiji veliki spjevovi *Judita* i *Davidijada*, a u prozi *Evangelistar* i *Institucija*. Usp. Marko Marulić, *Judita, Suzana...*, str. 7-23; Marko Marulić, *Pouke za čestiti život s primjerima*, Globus,

liću i njegovim djelima može se govoriti s više aspekata, ali što god analizirali, pitanje pjesništva i etike ne možemo zaobići. Zapravo, to su dvije ključne karakteristike koje ga definiraju kao književnika i čovjeka. U njegovim djelima proteže se didaktična i pjesnička komponenta.³ Marulić je jedini sljedbenik *starih poet* i domaćih *začinjavaca*, europski humanist i kršćanski didaktičar.⁴ U svojim djelima izlagao je etičke, pedagoške, filozofske i humanističke stavove.

Marulićev odjek ostavio je golem trag na europsku kulturu i on stječe ugled kao kršćanski moralist i teološki pisac. Posebno se to odnosi na njegov najslavniji latinski spis *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* ili, u doslovnu prijevodu, *Upućivanje u čestiti život po primjerima svetaca*.⁵ Upravo je *Institucijama* stekao svjetsku slavu⁶ i možemo reći da je to bio prvi *bestseller* u hrvatskoj književnosti.⁷ U *Institucijama* Marulić daje niz moralnih, etičkih i praktičnih pouka potkrepljenih primjerima iz života svetaca.

Njegov je opus slojevit i uključuje polivalentan rad humanističkoga i renesansnoga pjesnika.⁸ Upravo je po tome specifičan jer je stvarao edukativna djela te se afirmirao kao pjesnik, hagiograf, filozof, etičar, didaktičar, bibličar, psiholog i pedagog. Na nizu primjera pokazuje vrijednost odricanja od zemaljskih dobara nalazeći pri tome argumente u stoičkoj koncepciji moralna i sretna ljudskog življenja.⁹ Tema je ove studije Marulić kao duhovni odgajatelj, a prikazat ćemo je s dva aspekta: kulturološkoga i pedagoškoga. S aspekta teorije kultu-

1986; Josip Bratulić, *Sjaj baštine*, Književni krug, 1990., str. 125-133; Darko Novaković, „Božićević i Marulić: jesmo li se prerano odrekli važnog svjedoka?“, *Colloquia Maruliana*, Književni krug Split, 8(9), 1999., str. 54-57; Marko Marulić, *Latinski stihovi*, Književni krug, 2005., str. 93-125; Drago Šimundža, *Marko Marulić: pjesnik i didaktičar*, Književni krug, 2017., str. 11-31.

³ Vidi D. Šimundža, *Marko...*, str. 87-94.

⁴ Usp. Mirko Tomasović, *Zapisi o Maruliću i drugi komparativistički prilozi*, Književni krug, 1984., str. 43.

⁵ Često se može pronaći djelo na latinskome pod ponešto skraćenim i izmijenjenim naslovom *De institutione bene beateque vivendi* ili u prijevodu *Pouke za čestiti život s primjerima*. Danas je poznatije po četvrtome izdanju, a u kasnijim izdanjima i pod nazivom *Dictorum factorumque memorabilium libri*. Vidi Rafo Bogišić, *Hrvatski latinisti: Croatic auctores qui latine scripserunt I.*, Matica hrvatska, 1969; M. Marulić, *Judita, Suzana...*; M. Tomasović, *Zapisi...*; M. Marulić, *Pouke...*; D. Šimundža, *Marko...*

⁶ *Institucija* je prvi put objavljena 10. veljače 1506. godine u Mlecima, kod Bernardina de Vitalibusa u nakladi Francesca di Consortija, a do kraja 17. stoljeća izdana je 19 puta na izvornome latinskom jeziku i 22 puta prevedena je na talijanski, njemački, francuski, španjolski i češki jezik. Zanimljivo je napomenuti da su se neki dijelovi *Institucija* objavili čak i u Japanu. Vidi M. Tomasović, *Zapisi...*; M. Marulić, *Pouke...*; Marko Marulić, *Latinski stihovi*; D. Šimundža, *Marko...*

⁷ Usp. „Predgovor“ u M. Marulić, *Pouke...*, str. VII; M. Tomasović, *Zapisi...*, str. 47-56.

⁸ D. Šimundža, *Marko...*, str. 87.

⁹ Usp. Vladimir Filipović, „Filozofska misao Marka Marulića“, M. Marulić, *Pouke...*, str. XIV.

re i sociologije kulture Marulić je kulturni objekt i njegova je kulturno-umjetnička vrijednost neupitna. S aspekta pedagogije njegova odgojna i poučna djela odraz su humanističko-renesansnoga svjetonazora, ali i moralnoga i religijskoga odgoja.

1. Kulturni pristup *Institucija*

Marulić je u svojim moralno-didaktičnim uputama ponajprije odgajatelj¹⁰ i etičar, a zatim praktičar. Najviše se oslanja na *Bibliju*, ali poziva se i na sv. Jeronima, papu Gregorija, Euzebija i Johanessa Cassianusa. Etičar¹¹ je i njegovo je poimanje morala vrlo općenito. Ne izdvaja se iz tradicionalnih okvira teološke misli¹² i ističe važnost odgoja i samoodgoja. Upravo je zato Maruliću važniji psihološko-pedagoški trenutak poticaja nego sama zapovijed. Za Marulića je *Institucija* kao uputa i zakon, ujedno i praktična moralna svijest koja odgaja i potiče čovjeka na moralno djelovanje, a čovjek je uvijek u središtu pozornosti.¹³

Kultura u svome višeznačju obuhvaća četiri ključne značajke¹⁴ koje polaze od umjetničkoga djela pa sve do načina života. U ovoj studiji istražiti ćemo i analizirati kontekst kulturnoga objekta kao simbolične karakteristike kulture i razvoj pojedinca, odnosno kulture kao učenja. Preostale dvije značajke kulture u Eagletonskome smislu¹⁵, dakle sam način življenja i umjetničko djelo, promatrat ćemo u skladu s Cullerovom teorijom¹⁶ prema kojoj je i sama književnost dio ne samo odgojno-obrazovnoga nego i kulturnoga konteksta. To nas dovodi do paradoksa: uvjetuje li kultura učenje ili učenje uvjetuje kulturu? U nastavku

¹⁰ Njegova je proza u službi promocije religijske pedagogije i vjerskih istina kao što se može vidjeti iz *Evangelistara*, *Institucija* i *Parabole*. Struktura parabola proizlazi iz vjerske istine. Usp. Gorana Stepanić, „Quinquaginta parabola: tipologija površinskih narativnih struktura“, *Colloquia Maruliana*, Književni krug Split, 9(9), 2000., str. 419-429; M. Marulić, *Institucija* I., II., III..., Marko Marulić, *Evangelistar* I., II., Književni krug, 1985; Marko Marulić, *Latinska manja djela* I., Književni krug, 1992.

¹¹ Usp. Drago Šimundža, „Glavna obilježja i kulturno-povijesno značenje Marulićeve Institucije“, M. Marulić, *Institucija* I..., str. 40.

¹² *Isto*, str. 40-41.

¹³ *Isto*, str. 44.

¹⁴ Vidi Terry Eagleton, *Literary Theory: An Introduction*, Blackwell, 1996.; Terry Eagleton, *The Idea of Culture*, Blackwell, 2000.; Terry Eagleton, *Teorija i nakon nje*, Algoritam, 2005.; Terry Eagleton, *Culture and the Death of God*, Yale University Press, 2014; Terry Eagleton, *Kultura*, Ljevak, 2017.

¹⁵ Vidi T. Eagleton, *The Idea...*; T. Eagleton, *Kultura...*

¹⁶ Usp. Jonathan Culler, *Literary Theory: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2011., str. 43-55.

teksta objasniti ćemo kulturni kontekst *Institucija*, tematske cjeline, konstrukt kulturnoga objekta i kontekst kulture.

1.1. Kulturni kontekst Institucija

Institucija je najopsežnije i najpoznatije Marulićevo didaktičko djelo.¹⁷ Riječ je o proznome tekstu koji možemo promatrati kao moralni kodeks¹⁸ koji podučava čitatelje o etičkome, moralnome i kreposnome životu. S obzirom na to da je *Institucija* zamišljena kao iskustvena i poticajno-poučna, ona nije pisana kao katehetski priručnik, nego kao pripovjedna forma puna slikovitih podataka koji se isprepliću s referencama na *Bibliju*, životopise svetaca i edukativnim primjerima kako uzorno živjeti. Zapravo, *Institucija* je vrlo specifično prozno, narativno moralno-teološko-etičko¹⁹ djelo koje kroz formu kratkih priča pripovijeda o moralnome i religijskome odgoju²⁰.

Institucija je u 16. i 17. stoljeću bila jedna od najčitanijih europskih knjiga, i to velikim dijelom zbog društvenih prilika reformacije, ali i zbog pedagoških i etičkih vrijednosti. Sam naziv *Institucija* višestruko je znakovit. Semantički obilježava pojmove statuta i provedbe, a asocijativno obilježava funkciju zakonske uredbe koju povezujemo s važnom porukom. Zanimljivo je nadodati kako Šimundža²¹ smatra kako sam naslov *Institucija* nije primjeren u kritičkome izdanju *Sabranih djela*, iako je pojam *Institucija* vrlo znakovit još od davne 1901. godine kada ga je Milivoj Šrepol prvi put upotrijebio.

Institucija se sastoji od 71 poglavlja koja su podijeljena u šest *libri*.²² Poglavlja su shvaćena kao tematski okvir prema kojemu je Marulić prikazivao etičke

¹⁷ D. Šimundža, *Marko...*, str. 327.

¹⁸ Moralne su mu pouke dane u slikama, a primjeri su uzeti iz života uzornih osoba. Usp. D. Šimundža, *Marko...*, str. 327; V. Filipović, „Filozofska...“, str. XIV.

¹⁹ Marulićeva teološka polazišta i etičko-moralna shvaćanja najjednostavnije možemo prikazati kao poznata kršćanska stajališta vremena u kojemu je djelovao. No, prema Maruliću, čovjek u *Institucijama* svu svoju vrijednost i smisao prima od Boga. Drugim riječima, „Bog je u njegovom svemiru stvoritelj, a čovjek samo stvorenje“. Usp. D. Šimundža, „Teološka misao Marka Marulića“, M. Marulić, *Pouke...*, str. XVII.

²⁰ U tome smislu Bog je „u Marulićevoj filozofiji causa subsistendi (uzrok postojanja) čovjeka i svijeta, ratio intelligendi (temelj shvaćanja) i ordo vivendi (zakon života)“. Usp. D. Šimundža, „Teološka...“, str. XVII.

²¹ Vidi D. Šimundža, *Marko...*, str. 342, fusnota 97, u kojoj tvrdi kako bi bilo najbolje da se u *Sabranim djelima* doslovno preveo i službeno tiskao izvorni naslov na latinskome jeziku.

²² Do sada su na suvremenome hrvatskom jeziku objavljena dva izdanja *Institucija*, i to u Globusovoj nakladi iz 1986. godine pod nazivom *Pouke za čestiti život s primjerima* i u *Sabranim djelima* Knji-

vrline, moralne kreposti, ljubav prema Bogu i čovjeku, vjerska otajstva, istinu i pravdu. Samim time, Marulić kroz svoj specifičan naratološki pristup prikazuje kršćanska ponašanja kao temeljnu vrijednost ljudskoga dostojanstva, vrijednosti i etičnosti.²³ *Institucija*, promatrana s aspekta pedagogije, predstavlja čvrstu odgojnu konstantu religijske pedagogije koja istražuje *Bibliju*, hagiografske zapise i humanističke svjetonazore.

Maruliću su kao nadahnuće za pisanje *Institucija* poslužili izvori iz antičke literature koji su se bavili odgojnim temama. Uzori koje Marulić bira za svoju *Instituciju* većinom su iz *Biblije* koju redovito spominje i naznačuje u tekstu, a drugi dio likova na koje se poziva iz hagiografskih su podataka. Riječ je o svetačkim mirakulima, legendama i povijesnim slikama koje prilagođava u *Instituciji*, ali ne navodi njihove izvore. Sudeći prema Glavičiću²⁴, možemo zaključiti da u *Instituciji* ima 150 naslova od kojih se neki ni danas ne mogu pouzdano odrediti jer Marulić ne bilježi sve bibliografske podatke.

Književno-umjetnička, moralno-teološka i odgojno-didaktična vrijednost *Institucija* iznimna je. Marulić stilski, etički, teološki, didaktično i na narativnoj razini skladno koristi biblijske reference, teologiju, etiku i didaktiku te stvara poučni kompendij. *Institucija* je jedinstvena²⁵ jer u svojoj formi zapravo mijša različitu naraciju i žanrove te tako stvara etičko-didaktičnu humanističku cjelinu. Budući da je napisana na latinskome jeziku, bila je namijenjena široku humanističkom čitateljstvu, a posvećena splitskomu kanoniku Jerolimu Ćipku. Uzor je *Instituciji* bila knjiga rimskoga pisca Valerija Maksima²⁶ koji je kroz anegdote parafrazirao život Rimljana.

ževnoga kruga iz Splita iz 1986./1987. godine u tri knjige pod nazivom *Institucija I, II, i III*. Djelo se sastoji od šest knjiga (dijelova), a svaka ima određen broj poglavlja. Prva ima deset poglavlja, druga dvanaest, treća deset, četvrta dvanaest, peta jedanaest i šesta ima šesnaest poglavlja. Vidi M. Marulić, *Pouke...*; M. Marulić, *Institucija I.*; M. Marulić, *Institucija II.*; M. Marulić, *Institucija III.*

²³ Marulić se zapravo odlučio za zbirku koja je u humanističkoj suradnji antičkoga i kršćanskoga svijeta. Šimundža tvrdi kako su društveni odnosi i humanistička otvorenost zaslužni za Marulićeve spoznaje o povijesnim razmjerima različitih civilizacija i kultura. Usp. D. Šimundža, *Marko...*, str. 328.

²⁴ Vidi Branimir Glavičić, „Marulićeva latinska djela“, M. Marulić, *Pouke...*, str. XLIV.

²⁵ D. Šimundža, *Marko...*, str. 334.

²⁶ Marulić je imao u svojoj privatnoj knjižnici upravo knjigu rimskoga autora Valerija Maksima, a kao dokaz da je njegovo djelo detaljno poznavao svjedoči oporučni katalog njegove knjižnice u kojemu se javlja tri puta: najprije kao tekst, potom kao tekst s komentarima i kao vlastiti kompendij (Valerij Maximi, compendium per Marcum Marulum). Usp. Tomislav Ladan, „Marulićev Syllabus“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, Institut za filozofiju Zagreb, 1(1-2), 1975., str. 193; Darko Novaković, „Generički kontekst Marulićeve Institucije“, M. Marulić, *Institucija II...*, str. 15.

1.2. Tematske cjeline Institucija

Osnovna je tema *Institucije* preuzeta iz religijske pedagogije, a način razrade Marulić je prikazao kroz primjere plemenitih i svetih uzora. Riječ je o zaokruženim poglavljima koja ističu humane vrline, odgojne vrijednosti i vjerska promišljanja. Svako poglavlje obrađuje različite kreposti i vrline²⁷ te oni služe kao odgojni primjer središnje moralne pouke. Marulić psihološki pristupa čovjeku i razotkriva njegove sklonosti i strasti, ali ukazuje i na stvarne mogućnosti i drži se načela *in medio virtus*,²⁸ potvrđujući svoje pedagoške motive. Drugim riječima, Marulić čovjeka promatra kao etičko biće koje može ispraviti svoje propuste i kreposno živjeti. Načela prave religije potkrijepljena su primjerima iz *Biblije* i života svetaca.²⁹ Prema tomu Marulić u *Instituciji* odgaja i poučava čitatelja koji ima pozitivan odnos prema radu, jednakosti i pravdi.

Prva knjiga³⁰ govori o odnosu materijalnih dobara i duhovnih vrijednosti. Izravno se suprotstavlja gramzivosti, osuđuje sebičnost, a naglašava samoodricanje i velikodušnost. Govori o poniznosti³¹ i dobroti, a pedagoški upozorava na ljudske prijestupe. Druga knjiga³² prikazuje religiozan život s naglaskom na vjerske i molitvene teme. Konkretno, ovdje Marulić govori o snazi molitve i vjeri. U samome su središtu vjera i njezin položaj, a pitanja vjere odnose se na različita područja, poput vraćanja, praznovjerja i slično. Marulić pedagoški izlaže primjere i sustavno ističe važnost duhovne misli i odgovorna ponašanja³³.

Treća knjiga³⁴ govori o ljubavi prema Bogu i bližnjima, prijatelju i neprijatelju. Ovdje se posebno naglašava ljubav kao osnovni princip misli i djelovanja koja kao takva postaje temelj etičkoga i moralnoga djelovanja. U biti, ovdje Marulić ponajviše govori o kreposti. U četvrtoj knjizi³⁵ raspravlja o pasivnim krepostima, plemenitosti i istinoljubivosti, poslušnosti, ispovijedi i uzdržljivosti.

²⁷ D. Šimundža, *Marko...*, str. 344.

²⁸ Vidi D. Šimundža, „Teološka...“, str. XXI.

²⁹ T. Ladan, „Marulićev Syllabus“..., str. 186.

³⁰ Vidi M. Marulić, *Institucija I...*, str. 65-156.

³¹ Usp. isti, *Pouke...*, str. 37-40.

³² Vidi isti, *Institucija I...*, str. 157-246.

³³ Marulić je pisac psihologije ljudske duše i, prema Šimundži, jedno od najboljih poglavlja u drugoj knjizi govori o nadi. U dvanaestome poglavlju *De spe diuine misericordie (O nadi u Božje milosrđe)* na str. 244-245 upućuje na pokajanje. Usp. M. Marulić, *Institucija II...*, str. 244; D. Šimundža, *Marko...*, str. 346.

³⁴ Vidi M. Marulić, *Institucija II...*, str. 35-146.

³⁵ Vidi *isto*, str. 147-331.

Najpoznatije je poglavlje ove knjige i općenito popularnosti *Institucije* svakako četvrto poglavlje *O gajenju istine i izbjegavanju laži*³⁶, koje je bilo povod inkvizicijskim kritikama.³⁷

Peta knjiga³⁸ govori o duhovnoj formaciji, a teme su egzistencijalne. Marulić raspravlja o patnji, trpljenju, nepravdi, bolesti, razmišljanju o smrti i kreposnu životu. Poseban naglasak stavljen je na odgoj unutarnje dobrote, koji promatra u skladu s religijskom pedagogijom. I, konačno, šesta knjiga³⁹ čini zasebnu cjelinu i kompletno je posvećena eshatologiji, odnosno, govori o propasti svijeta, o dolasku Krista, o kaznama i slavi. Prema Šimundži⁴⁰ opisi apokaliptičnih patnji vrlo su dramatični i drastični.⁴¹

1.3. Konstrukt kulturnoga objekta

Institucija je puna crkvenih citata i zanosnih apostrofa svetaca pa je svojom specifičnom strukturom i asocijacijama na antičku kulturu stvarala kult Marulića.⁴² U tome smislu Marulićevo djelo, ali i samoga autora, možemo promatrati kao kulturni objekt. Kulturni objekt ekspresija je društva koji ima svoje značenje.⁴³ Riječ je o pojmu koji koristi Wendy Griswold razvijajući kulturno-sociološku teoriju koju integrira u model kulturnoga dijamanta.⁴⁴ Prema Griswold kulturni objekt može biti auditivan, vizualan i taktilan. Drugim riječima, kul-

³⁶ Marulić zapravo govori o istini, potiče čitatelje na vjernost i uspoređuje starozavjetne proroke, apostole i mučenike. No, sporno je kada Marulić počinje analizirati fenomen laži koji drži pogrješnim i grijehom u skladu s kršćanskim naukom, ali u određenim okolnostima dopušta laž kako bi se smanjilo veće zlo. Usp. *isto*, str. 193.

³⁷ Upravo zbog poglavlja *De veritate colenda mendacioque fugiendo*, gdje uz mnoge primjere iz *Biblije* i hagiografije potiče na vjernost istini, Marulićeva je *Institucija* uvrštena na *Index librorum prohibitorum et expurgatorum*, ali ne u cijelosti, nego je svrstana u drugu kategoriju među knjige koje su dopuštene, ali s klauzulom *repurgetur*, tj. ako ih se pročisti i izbacе nepodobni dijelovi.

³⁸ Usp. M. Marulić, *Institucija III...*, str. 23-203.

³⁹ Usp. *isto*, str. 205-333.

⁴⁰ Usp. D. Šimundža, *Marko...*, str. 348.

⁴¹ Marulić je sadržajno vrlo maštovit u scenskome prikazu i vrlo slikovito opisuje paklene muke. Ta njegova religijsko-pedagoška motivirana eshatološka izlaganja o teškim paklenim mukama popraćena su citatima iz *Otkrivenja*. Usp. M. Marulić, *Institucija III...*, str. 292.

⁴² M. Tomasović, „Pisac svjetskog glasa“, M. Marulić, *Pouke...*, str. XXXII.

⁴³ Usp. Wendy Griswold, *Cultures and Societies in a Changing World*, Sage, 2004., str. 13.

⁴⁴ Vidi *isto*, posebno poglavlje „Culture as a Social Creation“, u kojemu raspravlja o kolektivnoj kulturi, kolektivnoj reprezentaciji kulture i simboličkome interakcionizmu te poglavlje „The Production, Distribution, and Reception of Culture“ gdje problematizira kulturni sustav industrije, kulturno tržište i mogućnosti interpretacije kulture sa sociološkoga i antropološkoga aspekta.

turni objekt može biti sve ono što sadrži naraciju. Sve što sadrži određen oblik naracije, priče ili govora u desausseurovskome smislu čini kulturni objekt. Tim slijedom slika *Dama s hermalinom*⁴⁵ također čini kulturni objekt, jednako kao i *Institucija*, neovisno o tome što su oba djela iz istoga razdoblja.⁴⁶

Kultura, unatoč činjenici što je jedan od najkompleksnijih pojmova,⁴⁷ obuhvaća norme, vrijednosti, uvjerenja i simbole. Norme tada shvaćamo kao način ponašanja u društvu, a vrijednosti odražavaju korisnike korisnosti u ekonomskome smislu riječi.⁴⁸ Uvjerenja podrazumijevaju korisnike percepcije i stavove o kulturi, a simboli zapravo objedinjuju iskustvo i doživljenu sliku o specifičnu kulturnom proizvodu.

Evidentno je kako kultura predstavlja vrlo širok spektar ideja, uvjerenja, tradicije, povijesti, vrijednosti i simbola koji zajedno tvore različite segmente kulture i kulturnih objekata. Kulturni objekt ima specifično značenje i njegovo se značenje identiteta može manifestirati u bilo kojemu obliku.⁴⁹ Konstrukt kulturnoga objekta zapravo je dio velika sustava kulture. Drugim riječima, djelo *Institucija* dio je sustava kulture, ali jednako tako i sam Marulić kao autor dio je sustava kulture. Kulturni objekt, prema tomu, stvaraju korisnici. Oni dodaju značenje specifičnoj pojavi.⁵⁰ Svi su drugi u tome komunikacijskom proce-

⁴⁵ U originalu *Dama con l'ermellino* da Vincijev je portret uljanim bojama koji se nalazi u Muzeju knezova Czartoryskih u Krakovu. Portret prikazuje mladu Ceciliju Galerani i specifičan je jer se upravo ovdje preuzima novi postupak prema kojemu slikarev model gleda preko ramena. Također, hermelin je jedan od heraldičkih obilježja Ludovicovih, ali ujedno i simbol čistoće i nevinosti. Vidi Martin Kemp, *Leonardo da Vinci: The 100 Milestones*, Sterling, 2019., str. 48-50.

⁴⁶ Marulić je suvremenik Leonarda da Vincija, Jacopa Sannazzara, Pietra Bemboa i Ludovica Ariosta. Živio je i djelovao u vrijeme procvata talijanske renesanse, a jednim se dijelom i školovao u Padovi. Iz Italije je nabavljao literaturu o pedagogiji i slikarstvu. Više o Marulićevim dodirima s talijanskom kulturom i umjetnošću usp. M. Tomasović, *Zapisi...*, str. 69-81.

⁴⁷ Williams tvrdi kako je pojam kulture zapravo jedna od najkompliciranijih riječi u engleskome jeziku, a isto se može pripisati i ostalim jezicima. Pojam kulture obuhvaća različita značenja, poput predmeta u nastavi, načina ponašanja, identiteta naroda, tradicije ili umjetničke vrijednost. Usp. Raymond Williams, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, Oxford University Press, 2015., str. 87.

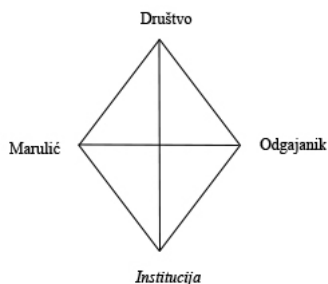
⁴⁸ Usp. Paul Samuelson – William Nordhaus, *Economics*, McGraw Hill, 2010., str. 84-90.

⁴⁹ Ideju kulturnoga objekta Griswold jednim dijelom baštini prema teoriji društvenoga sustava koji počiva na pluralizmu društvenih uloga koje su uključene u proces društvene akcije. Prema Parsonsu teorija o zajedničkoj kulturi zapravo govori o tome kako je pojedinac kulturno uvjetovan. Također, kulturne objekte tada definiramo kao simboličke elemente kulturne tradicije. Usp. Talcott Parsons, *The Social System*, Quid Pro Books, 2012., str. 137-150; Nenad Fanuko, „Elementi Parsonsove teorije i ideologije“, *Revija za sociologiju*, Hrvatsko sociološko društvo, 33(3-4), 2002., str. 137-158.

⁵⁰ U tome smislu postojanje zajedničke kulture funkcionalan je preduvjet opstanka svakoga društva, o čemu, također, slično kao Parsons, govore Haralambos i Holborn. Kultura uključuje jezik, simbole, uvjerenja, ali i književnost i likovnu umjetnost. Ono što je svakako točno, a možemo primijeniti i

su sudionici koji kroz doživljavanje i iskustvo⁵¹ izgrađuju odnos s kulturnim objektom.

Kako bismo bolje razumjeli kulturu i društvo, model koji predlaže Griswold polazi od kulturnoga objekta koji je dio kulturnoga dijamanta, modela uz pomoć kojega analiziramo odnos i korelaciju društva i kulture. Stoga, kulturni objekt promatramo kao dio većega kulturnog sustava. Takva analiza omogućuje nam bolje razumijevanje društva i kulture. No, kako bismo mogli analizirati taj odnos, najprije moramo identificirati četiri elementa⁵²: stvaratelja (kreatora), primatelja (korisnika), društvo (kolektiv) i kulturni objekt.

Graf 1.: Kulturni dijamant *Institucija*

Izvor: autori

Kao što je vidljivo iz Prikaza 1, koncept⁵³ kulturnoga dijamanta ima četiri ključna elementa i šest dodirnih točaka. Ovdje Griswold polazi od Careyjeve teorije⁵⁴ koji komunikaciju ne promatra samo kao transmisiju poruke nego i kao

na modelu kulturnoga objekta, ali i na kulturi u najširem smislu riječi, jest činjenica kako se mijenjaju vrijednosti društva pa tako i kulturne vrijednosti koje nisu jednake kod svih. To, međutim, otvara neka druga pitanja, poput koliko kulture mora biti svima zajedničko. Vidi Michael Harambos – Martin Holborn, *Sociologija*, Golden marketing, 2002., str. 888; T. Parsons, *The Social...*, str. 142; W. Griswold, *Cultures...*, str. 46-73.

⁵¹ O doživljaju iskustva s kulturološkoga aspekta raspravlja Eagleton u trećemu poglavlju „Mučeništvo i smrt“ kada analizira strah od gubitka iskustva i pasivnosti. Takva iskustva s kojima čovjek živi zapravo predstavljaju pretvaranje subjekta u objekt. Vidi Terry Eagleton, *Radikalno žrtvovanje*, Ljevak, 2019., str. 67-77.

⁵² W. Griswold, *Cultures...*, str. 17.

⁵³ Zanimljivo je napomenuti kako Griswold tvrdi da to nije teorija u klasičnome smislu riječi jer ne tumači na koji su način u korelaciji te točke. Također, nije ni shema kulture u najširem smislu riječi jer ne indicira uzroke i posljedice. Kulturni dijamant model je prema kojemu lakše razumijemo odnos društva i kulture. No, on ne objašnjava *zašto* postoje korelacije između točaka i elemenata, nego nam samo kazuje kako *postoji* odnos između njih. Vidi W. Griswold, *Cultures...*

⁵⁴ Usp. James Carey, *Communication as Culture: Essays on Media and Society*, Routledge, 2009., str. 29-43.

ritual. U tome smislu kulturni dijamant predstavlja konceptualni model kulturnih odnosa između društva i njihovih dodirnih točaka. Konkretno, između stvaratelja (slikara, književnika, umjetnika) i društvene sredine ili između primatelja (korisnik, čitatelj, odgajnik) i kulturnoga objekta (književno djelo, slika, opera). U kontekstu Marulićeve *Institucije* kulturni je objekt, dakako, samo književno djelo. Prema tomu kada se raščlani model kulturnoga dijamanta, *Institucija* prikazuje: Marulića kao stvaratelja, *Instituciju* kao kulturni objekt jer predstavlja kulturno djelo, odgajnike kao čitatelje i društvo kao hrvatsku kulturnu sredinu humanizma i renesanse.

Prema Prikazu 1 lijeva strana označava autora i njegov utjecaj na društvenu sredinu, njegovu važnost, ali i odnos prema djelu kulturnoga objekta. Dakle, tri elementa: autor, djelo i društvo povezani su s četiri dodirne točke između samoga djela i društva. Konkretno, riječ je o *Instituciji* i njezinoj recepciji u društvu, zabrani čitanja i čitanosti tijekom povijesti. Desna strana prikazuje odnos društva, korisnika i djela, a dodirne točke prikazane su u odnosu između *Institucije*, društva i odgajnika. Dakle, lijeva strana predstavlja autorsku percepciju (književno-umjetničku), desna strana predstavlja pedagoškijsku (moralno-didaktičnu), gornja strana predstavlja sociološki kontekst, a donja strana predstavlja umjetničko djelo.

Kako bismo raščlanili dodirne točke o kojima Griswold govori, konkretno odnos između *Institucija* i odgajnika ili odnos među Marulićem, *Institucijom* i društvom, ključno je poznavanje sociološkoga konteksta koje će poslužiti kao shema istraživanja. Kulturni objekt zajedničke su vizije koje korisnici dijele. To je u skladu sa sociološkom teorijom kulture⁵⁵ prema kojoj su kulture zajedničke i prema kojoj kulturu možemo promatrati kao odraz stvarnosti. Kultura je u tome smislu *obrada*⁵⁶, tj. rezultat mijenjanja, doradivanja i učenja.

⁵⁵ Vidi M. Haralambos – M. Holborn, *Sociologija...*, str. 888; T. Parsons, *The Social...*, str. 142; W. Griswold, *Cultures...*, str. 46-73; Anthony Giddens, *Sociologija*, Globus, 2007., str. 22; Homi Bhabha, *The Location of Culture*, Routledge, 1994., str. 171-197.

⁵⁶ Nadežda Čačinović, *Kultura i civilizacija*, Školska knjiga, 2012., str. 220.

1.4. Kontekst kulture i Institucija

Kultura je fragmentirana.⁵⁷ Zrcalna struktura u kojoj se društvo i kultura nadopunjuju i isprepliću najbolje prikazuje *Institucija*. U tome smislu kultura nije ogledalo društva nego idealizirana slika toga društva. Kultura je univerzalan ljudski fenomen⁵⁸, antropološka danost⁵⁹ i bitna generička značajka čovjeka kao društvenoga i individualnoga, duhovnoga i stvaralačkoga bića.⁶⁰ Četiri glavne značajke kulture⁶¹ možemo promatrati kao stanje duha, kolektivni skup društva, civilizaciju i ukupan način života.⁶² Ona se ne može razumjeti kao skup činjenica, nego kao njihovo interpretiranje. To znači da je njezin sadržaj uvjetovan učenjem, on je selektivan i nije određen naslijeđem.⁶³ Kultura nekoga društva obuhvaća nevidljive aspekte koje tvore njezin sadržaj i vidljive aspekte koji predstavljaju taj sadržaj.⁶⁴

Prema Eagletonu značenje je kulture simboličko.⁶⁵ No, procvat različitih kultura ne može biti istovremeno činjenica i vrijednost. Prema tomu kultura je kompatibilna s hijerarhijom⁶⁶, ali ona u svojoj esenciji ne priznaje hijerarhiju. To je ujedno i paradoks jer Eagleton više puta izjednačava ta dva pojma⁶⁷, jer je odgoj zapravo kulturna skrb ili, eagletonski rečeno, kultura je etička pedagogija⁶⁸. Potrebno je učiniti distinkciju između prirode u najširem smislu riječi⁶⁹ i kulture. Kultura je presudna za opstanak društva i ona je *satkana od prirode*⁷⁰.

⁵⁷ W. Griswold, *Cultures...*, str. 44.

⁵⁸ Nikola Skledar, *Čovjek i kultura*, Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta – Matica hrvatska, 2001., str. 167.

⁵⁹ Usp. John Ogbu, *Pedagoška antropologija*, Školske novine, 1989.

⁶⁰ Nikola Skledar, *Osnove znanosti o kulturi*, Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti „Baltazar Adam Krčelić“, 2010., str. 15.

⁶¹ Usp. Chris Jenkins, *Culture*, Routledge, 2005., str. 6-21.

⁶² Usp. T. Eagleton, *Kultura...*, str. 11.

⁶³ O poveznici kulture i učenja govore mnogi sociolozi, filozofi i kulturni teoretičari. Vidi N. Skledar, *Čovjek...*; M. Haralambos – M. Holborn, *Sociologija...*; W. Griswold, *Cultures...*; C. Jenkins, *Culture*; A. Giddens, *Sociologija*; N. Skledar, *Osnove...*; T. Eagleton, *The Idea...*; T. Eagleton, *Teorija...*

⁶⁴ A. Giddens, *n. dj.*, str. 22.

⁶⁵ Usp. T. Eagleton, *Kultura...*, str. 11.

⁶⁶ *Isto*, str. 40.

⁶⁷ Usp. isti, *The Idea...*, str. 7-13; *Literary...*, str. 24-33; *Kultura...*, str. 42-48.

⁶⁸ Usp. isti, *The Idea...*, str. 8.

⁶⁹ Eagleton u svojim radovima razlučuje prirodu od kulture, iako je sam korijen riječi kulture zapravo etimološki vezan za pojam prirode. Na latinskome jeziku korijen *colere* zapravo označava semantički šire područje od uzgoja, obožavanja pa sve do njegovanja i čuvanja. Isto vrijedi i za izvedenicu *cultus* koja označava pojam kulta.

⁷⁰ T. Eagleton, *Kultura...*, str. 48.

U tome smislu ona preoblikuje prirodu⁷¹, *kultivira* i uspostavlja dvojnost između sebstva i identiteta.⁷² Dakako, Eagleton ne isključuje četiri glavna značenja kulture. U Tablici 1 prikazana su značenja kulture u kontekstu *Institucija*.

Tablica 1. Značenje kulturnoga konstrukta *Institucija*

Osobitosti kulture	Primjer
Umjetničko djelo	<i>Institucija</i>
Razvoj pojedinca	Učenje o kreposti
Vjerovanje i simboli	Kulturni objekt djela
Način života	Tradicija i običaji

Izvor: Autori

Kao što je vidljivo iz Tablice 1, kultura ne obuhvaća samo ono što čovjek radi nego i *kako* radi.⁷³ Kultura utječe na način kako odgajanci vide svijet, ona oblikuje njihove mape značenja.⁷⁴ Te se mape mijenjaju aktivnim stvaranjem kultura, značenja i simbola. Kulture kao takve povezane su s iskustvima prema kojima su kulture naučene⁷⁵ i uvjetovane. Razvoj pojedinca predstavlja kulturni čin koji obuhvaća odgajanje i ona, metaforički rečeno, predstavlja *nacrt života*⁷⁶ koji se uči usavršavanjem⁷⁷. Samim time, kultura u svojoj esenciji ima vrlo važnu ulogu jer se uči i jer čini temelj društva.

Sociologija kulture⁷⁸ proučava odnos društva i kulture, tj. posredovanje kulture. Isto tvrdi Griswold u svome modelu kulturnoga dijamanta gdje analizira utjecaj društvenih uvjeta na kulturu, kao i njezin utjecaj na društveni život. Njezina je osnovna funkcija, u užemu smislu riječi, komunikacija sa svijetom i čuvanje stečenih spoznaja.⁷⁹ U tome kontekstu Skledar povezuje kulturu s pedagogijom i antropologijom tvrdeći kako se kultura prenosi i posreduje putem

⁷¹ Usp. isti, *The Idea...*, str. 4-8; *Literary...*, str. 24-27; *Kultura...*, str. 42-44.

⁷² Usp. isti, *The Idea...*, str. 8.

⁷³ Usp. isti, *Kultura...*, str. 17.

⁷⁴ Usp. M. Haralambos – M. Holborn, *Sociologija...*, str. 897.

⁷⁵ Vidi T. Eagleton, *The Idea...*; *Literary...*; *Kultura...*

⁷⁶ Usp. M. Haralambos – M. Holborn, *Sociologija...*, str. 3.

⁷⁷ *Isto*, str. 899.

⁷⁸ N. Skledar, *Sociologija kulture*, str. 70.

⁷⁹ Usp. N. Skledar, *Osnove...*, str. 21.

izobrazbe i odgoja kao svojim integralnim dijelom.⁸⁰ Ona je pitanje zajedništva, duhovnih vrijednosti, moralnih vrijednota i imaginativne kreacije.⁸¹

S antropološkoga aspekta⁸² *kultura je sintetskoj odredbi zapravo njegovanje i usavršavanje ljudskih datosti*,⁸³ a to najzornije vidimo upravo u *Instituciji*, posebno u petome poglavlju gdje Marulić govori kako treba težiti za poniznošću.⁸⁴ Stoga, promatrajući kulturu sa sociološkoga i antropološkoga aspekta, možemo utvrditi kako se zapravo istražuju oblici duha, poput umjetnosti, i tako zadovoljavaju društvene potrebe i jamče njihovu socijalnu povezanost.⁸⁵ Ovdje se Skledar nadovezuje na Levi-Straussa⁸⁶ prema kojemu čovjeka proučavamo kao proizvod i kao proizvođača kulture. O tome, također, raspravlja Eagleton⁸⁷ i upozorava na fenomen kulturne industrije⁸⁸, ali on je vrlo kritičan prema spoju kulture i ekonomije. Za razliku od marketinškoga aspekta, koji kulturu promatra s aspekta proizvoda u Colbertovu smislu riječi⁸⁹, kultura doista egzistira uz marketing i s marketingom.⁹⁰

Drugim riječima, kulturna antropologija teži sintezi spoznaje o razvitku kulture u vremenu i prostoru. Kulturna i sociološka antropologija, prema Skledarevim riječima, obuhvaćaju isto područje kulturnoga objekta, odnosno aspekte duhovnoga i materijalnoga proizvoda i društvene odnose i organizaciju.⁹¹ To znači da Prikaz 1, koji smo prikazali prema Griswoldovu modelu kulturnoga dijamanta, doista potvrđuje povezanost kulturnoga objekta, društva, autora i društvenih odnosa. U kontekstu pedagogije kulturni objekt utječe na oblikovanje svjetonazora, odnosno kultura odgaja.⁹²

⁸⁰ *Isto*, str. 197.

⁸¹ T. Eagleton, *Teorija...*, str. 76.

⁸² Usp. J. Ogbu, *n. dj.*, str. 24-31.

⁸³ *Isto*, str. 24.

⁸⁴ Usp. M. Marulić, *Pouke...*, str. 37-40.

⁸⁵ Usp. N. Skledar, *Sociologija...*, str. 84.

⁸⁶ Vidi Claude Levi-Strauss, *Strukturalna antropologija*, Stvarnost, 1977.

⁸⁷ Usp. T. Eagleton, *The Idea...*, str. 7-24; *Kultura...*, str. 143-148; *Teorija...*, str. 29-32.

⁸⁸ Usp. isti, *Kultura...*, str. 145.

⁸⁹ Usp. François Colbert, *Marketing Culture and the Arts*, HEC, 2012., str. 24-37.; François Colbert, „The Arts Sector: A Marketing Definition“, *Psychology and Marketing*, 31(8), 2014., str. 563-565.

⁹⁰ Usp. Jean-Claude Usunier, *Marketing Across Cultures*, Pearson, 2000., str. 9-23.

⁹¹ N. Skledar, *Sociologija...*, str. 86.

⁹² *Isto*, str. 158-160.

Kulturu možemo promatrati u kontekstu dijalektike, dakle u *nastajanju*.⁹³ To znači da samo razmatranje pedagogije i kulture podrazumijeva put k biti pojedinca. U tome smislu Komar analizira dva ključna pitanja: koja je unutarnja veza biti čovjeka i kulture i kako se kultura može misliti s obzirom na svoj odnos s čovjekom. Polazeći od filozofije klasičnoga njemačkog idealizma⁹⁴, Komar zaključuje kako je čovjek samom svojom čovječnošću *gonjen* na proizvodnju kulture.⁹⁵ Drugim riječima, kultura se kao najviše sredstvo krajnje svrhe čovjeka shvaća kao ljudska sposobnost djelovanja i stanje u kojemu djelujemo. To je ključna distinkcija pedagogijske antropologije⁹⁶ gdje se čovjeka promatra kao umno-čulno biće i kulturu kao sredstvo za to biće.⁹⁷

Kultura s marketinškoga aspekta⁹⁸ predstavlja konfiguraciju naučena ponašanja čija se uvjerenja i stavovi dijele u skupine.⁹⁹ U tome smislu kultura je određena društvom jer nju dijele ljudi u zajednici.¹⁰⁰ No, kultura je ujedno i konceptualna jer obuhvaća određene ideje, ponašanje i stavove. Dakako, kultura je i dinamička jer se ona mijenja i ovisna je o određenome razdoblju, što se također vidi na primjeru *Institucija*. Sama ideja kulture u suvremenome društvu postaje svojevrsan nadomjestak za transcendenciju¹⁰¹.

⁹³ Zvonimir Komar, „Pedagogijski pojam kulture“, *Pedagogija i kultura: teorijsko-metodološka određenja pedagogijske znanosti: Drugi kongres pedagoga Hrvatske održanog u Opatiji 24.-26. rujna 2012.*, Neven Hrvatić – Anita Klapan (ur.), Hrvatsko pedagogijsko društvo, 2012., str. 237.

⁹⁴ Fichte razlikuje razum (*Verstand*) kao organ teorijske spoznaje i um (*Vernunft*) kao organ praktične spoznaje. Prema Fichteu umno biće teži za apsolutnom samostalnošću i krajnji je rezultat savršena suglasnost pojedinca sa samim sobom. Vidi Johann Gottlieb Fichte, *Der geschlossene Handelsstaat*, Verlagsgesellschaft, 2015; Johann Gottlieb Fichte, *O odnosu logike prema filozofiji ili Transcendentalna logika*, Demetra, 1999.

⁹⁵ Z. Komar, *n. dj.*, str. 241.

⁹⁶ Vidi J. Ogbu, *n. dj.*, str. 24-69; Marko Pranjić, „Samonadilaženje-polazište teološke antropologije“, *Bogoslovska smotra*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 75(2), 2005., str. 465-486; Marko Pranjić, „Odgajanič-središte pedagoške antropologije“, *Napredak*, Hrvatski pedagoško-književni zbor, 157(4), 2016., str. 475-497; Marko Pranjić „Potreba i mogućnost odgoja očima pedagoške antropologije“, *Školski vjesnik*, Filozofski fakultet u Splitu, 65(2), 2016., str. 301-323.

⁹⁷ Z. Komar, *n. dj.*, str. 242.

⁹⁸ Usp. M. Solomon i dr., *Consumer...*, str. 506-534; Edvard Hall, *The Dance of Life*, Anchor Books, 1983; J-C. Usunier, *n. dj.*, str. 9-37.

⁹⁹ *Isto*, str. 4.

¹⁰⁰ R. Williams, *n. dj.*, str. 91.

¹⁰¹ A. Schweitzer, *Ehrfurcht ... n. dj.*, str. 48.

2. Pedagoški pristup *Institucija*

Odgoj je komunikacija.¹⁰² No, odgoj je svjesna i planska aktivnost, što ujedno znači kako odgajatelji imaju viziju što žele postići. Marulić u prvoj rečenici¹⁰³ posvete Jerolimu Čipku govori kako želi prikazati primjere kreposna života i preuzima ulogu odgojitelja. Prema Bognaru¹⁰⁴ odgoj usustavljujemo u tri područja: egzistencijalni, socijalni i humanistički odgoji. *Institucija* obuhvaća sva tri područja odgoja. Konkretno, egzistencijalni odgoj¹⁰⁵ odnosi se na zdravstveni i radni odgoj¹⁰⁶, socijalni odgoj¹⁰⁷ Marulić prikazuje kao život u zajednici i odgoj za humane odnose¹⁰⁸, a humanistički odgoj¹⁰⁹ prikazuje kroz pozitivnu sliku o sebi i emancipacijski odgoj.¹¹⁰

Marulić je u didaktičnim djelima edukativni praktičar i etičar.¹¹¹ Ako usporedimo *Evangelistar*¹¹² i *Instituciju*, evidentno je kako su oba književna predloška u svojoj nutрини religiozni doživljaji koji polaze od duhovne misli, religijske pedagogije i krjeposna života. No, za Marulića je čovjek u središtu sa svim svojim vrlinama i manama, odnosno za njega je pojedinac stvarna vrijednost. Iako se zbog teoloških polazišta i religijske pedagogije *Institucija* istražuje kao moralno-didaktično-teološki kompendij, ona je u cjelini otvorena životnoj realnosti.¹¹³ Drugim riječima, Maruliću je odgajanik temeljna preokupacija, čovjek mu je stalno *pred očima*.¹¹⁴

U tome smislu Marulić iz *nesavršenosti* čovjeka, odnosno iz njegove potrebe da bude odgojen, slijedi nužnost odgoja kao *prakse*.¹¹⁵ Upravo je to razlog zašto je *Institucija* toliko privlačna jer Marulić svjesno pripovijeda poput pripovje-

¹⁰² M. Matijević – V. Bilić – S. Opić, *n. dj.*, str. 135.

¹⁰³ Usp. M. Marulić, *Institucija I...*, str. 57.

¹⁰⁴ Vidi L. Bognar, *n. dj.*, str. 59-86.

¹⁰⁵ *Isto*, str. 59-69.

¹⁰⁶ Usp. M. Marulić, *Institucija II...*, str. 121-139.

¹⁰⁷ Usp. L. Bognar, *Metodika...*, str. 71-81.

¹⁰⁸ Usp. M. Marulić, *Institucija II...*, str. 48-72 i 101-113.

¹⁰⁹ Usp. L. Bognar, *Metodika...*, str. 82-86.

¹¹⁰ Usp. M. Marulić, *Institucija I...*, str. 91-97; 111-118; 170-190; 204-213; *Institucija II...*, str. 101-113; 191-208; 216-225; 276-302; *Institucija III...*, str. 151-164 i 308-333.

¹¹¹ Usp. D. Šimundža, *Marko...*, str. 348.

¹¹² Usp. M. Marulić, *Evangelistar I*; *Evangelistar II*.

¹¹³ Usp. D. Šimundža, *Marko...*, str. 355.

¹¹⁴ *Isto*, str. 360.

¹¹⁵ Usp. Herbert Gudjons, *Pedagogija: temeljna znanja*, Educa, 1994., str. 147.

dača iz *Tisuću i jedne noći*¹¹⁶; stil mu je skladan i privlačan jer često komentira, zaključuje i iznosi vlastite životne refleksije. Njegove riječi potiču, a primjeri privlače.¹¹⁷ Iz tih poticaja i slikovitih opisa javljaju se didaktične težnje za vrlinama i krjeposti odgajanika¹¹⁸.

2.1. Načela moralnoga odgajanja i Institucija

Prema Gudjonsu svaki pedagog ima svjesnu sliku čovjeka.¹¹⁹ Drugim riječima, suvremena pedagogija ima temelje u pedagogijskoj antropologiji te je ona kauzalno povezana s kulturom. Bezić govori o dehumanizaciji pedagogije¹²⁰ i predlaže *pedagogiju nade* u procesu očovječenja čovjeka. Čovjek je stvoren u nadi i živi u nadi.¹²¹ To znači da pedagog nade proizlazi iz čovjekove stvaralačke mogućnosti što *Institucija* potvrđuje. Vrlo slično govori Silov¹²², ali on koristi pojam *pedagogija srca* analogno kršćanskoj pedagogiji gdje je srce metafora za ljubav, odnosno učenje Isusa Krista. Silov polazi od premise da je čovjek biće ljubavi.¹²³

Načela moralnoga odgoja *Institucija* povezana su u jedinstven sustav, međusobno se nadopunjuju i prožimaju. Povezana su i s elementima antropologijske pedagogije jer dodiruju ključna pitanja egzistencije odgajanika, njegova smisla i odnosa s transcendentnim. Proistječu iz osnova religijske pedagogije, odnosno iz jedinstva i cjelovitosti odgojnoga procesa. Načela moralnoga odgoja koja pronalazimo u *Instituciji* jesu: načelo svrsishodnosti, načelo aktivnosti, pozitivne

¹¹⁶ Usp. D. Šimundža, *Marko...*, str. 359.

¹¹⁷ *Isto*, str. 361.

¹¹⁸ Misli se na humanističko načelo *doctrina cum pietate*, odnosno znanje s pobožnošću, učene pobožnosti i poniznosti koja zapravo označava težnju za idealnim čovjekom. Za Marulića je moralna teologija važnija, često se stavlja na stranu dobrote i uvijek bira krepost odgojenika. „*Da bi nas poučio da je poniznost temelj svih vrlina.*“ Usp. M. Marulić, *Institucija I...*, str. 91.

¹¹⁹ Usp. H. Gudjons, *n. dj.*, str. 143.

¹²⁰ Usp. Krešimir Bezić, „Pedagogija nade“, *Odgoj, obrazovanje i pedagogija u razvitku hrvatskog društva: zbornik radova Sabora pedagoga Hrvatske*, Hrvoje Vrgoč (ur.), Hrvatsko pedagogijsko društvo, 2003., str. 120-125.

¹²¹ *Isto*, str. 124.

¹²² Usp. Mile Silov, „Pedagogija srca“, *Odgoj, obrazovanje i pedagogija u razvitku hrvatskog društva...*, str. 126-133.

¹²³ Zapravo Silov kao i Pranjić govori o religijskoj pedagogiji, samo s bitnom razlikom što Silov prikazuje rad don Ivana Boscoa s aspekta klasika pedagogijske znanosti koji u duhu religijske pedagogije polazi od kršćanskoga poimanja čovjeka. Usp. Mile Silov, *Pedagoške ideje don Bosca, Makarenka i Neilla*, Učiteljski fakultet, 2014., str. 30-37.

orijentacije, načelo socijalizacije, načelo jedinstvenosti, načelo dosljednosti i načelo primjerenosti.

Načelo svrsishodnosti podrazumijeva jasnoću odgojnoga cilja i prihvaćanje temeljne generičke i personalne vrijednosti.¹²⁴ Samo načelo istaknuto je već u uvodnome dijelu i posveti. Načelo aktivnosti zapravo polazi od premise moralna djelovanja i postupaka. Aktivnost odgojenika treba biti suglasna s pedagoškim djelovanjem. Pozitivna orijentacija zorno se prikazuje u Marulićevim slikovitim hagiografskim opisima gdje upozorava na ono što je loše, a ističe dobre vrline i krjeposti. Načelo socijalizacije zapravo se nadovezuje na socijalnu pedagogiju jer upozorava na poštivanje pravila i normi življenja. Sam proces Marulić prikazuje u uvjetima zajedničkoga života gdje ističe humanu i radosnu osobnost odgajnika, krjeposti i vrline i potpuno je suglasan s moralno-odgojnim sastavnicama.

Moralni odgoj ima dvije glavne sastavnice: pozitivnu i preventivnu.¹²⁵ Pozitivna se očituje u moralnome usmjeravanju i oblikovanju u skladu s moralnim idealima, a preventivna u sprečavanju negativnih utjecaja. Konkretno, Marulićeva pozitivna moralna sastavnica očituje se u poukama, primjerima i vrlinama odgajnika čije uzore prikazuje kroz hagiografske i biblijske zapise, a preventivna u podučavanju i osuđivanju života u neposluhu i nepoštenju. Zapravo, pozitivna sastavnica prikazuje odgojni ideal očovječenja, krjeposti i vrline, a preventivna nastoji upozoriti, ukloniti i ispraviti poteškoće na putu moralnoga i duhovnoga odgoja.

Načela jedinstvenosti, dosljednosti i načela primjerenosti možemo prikazati kao moralni i duhovni odgoj jer načelo jedinstvenosti kazuje nam što moramo učiniti, što je moralno, kulturno i časno.¹²⁶ Dosljednost podrazumijeva skladno odgojeno djelovanje koje se proteže kroz cijelu *Instituciju* u vidu kršćanske krjeposti, dobrote i poniznosti. Marulić ne odstupa, a njegov stav odgojitelja uvijek je isti. I konačno, načelo primjerenosti u skladu je s kršćanskim svjetonazorom humanizma i renesanse. Prema tome, *Institucija* predstavlja moralni odgoj čiji se temeljni smisao sastoji u jasno usmjerenu i organiziranu oblikovanju moralne osobe u duhu istinskoga humanističkog morala.

¹²⁴ A. Vukasović, *Pedagogija*, str. 346.

¹²⁵ A. Vukasović, *Moralni...*, str. 105.

¹²⁶ *Isto*, str. 280.

Upravo u tome i jest bit identiteta *Institucije* jer njezina odgojna dimenzija utječe na razvitak odgajnika, na izgrađivanje kompletne osobnosti. Bez moralnoga odgoja, bez moralnih vrlina, kao što su: pravednost, poštenje, iskrenost, humanost, ne bismo mogli ostvariti ideale društvenoga napretka.¹²⁷ To ujedno kazuje kako u procesu moralnoga odgoja važno mjesto zauzima samoodgoj jer Marulić svojim djelom potiče na samoodgoj i pomaže ostvarenju odgajnika, razvijanju čestitosti, poštenja i jačanju percepcije u vlastite duhovne snage.

Vrlo važan zadatak pri oblikovanju moralnih uvjerenja jest oblikovanje i njegovih moralnih čuvstava.¹²⁸ Čuvstva obilježavaju odgajnikovo doživljavanje osobnoga odnosa prema moralnim postupcima, ponašanju i djelovanju. *Institucija* je ovdje ključna jer se moralna čuvstva prikazuju kao uzor koji postoji. Kao primjere koje Marulić navodi istaknimo uspostavljanje kulturnih i radnih navika, osobnu disciplinu odgojenika, moralne vrline, čistoću, urednost, poslušnost, umjerenost ili duhovnu ravnotežu u vidu molitve. To je za Marulića skladno razvijena osoba, odnosno, slobodno, svestrano razvijena, human i radostan odgajnik.¹²⁹

2.2. Marulić kao duhovni odgajatelj

Nastavno na filozofsko i antropološko tumačenje kulture i kulturne pedagogije¹³⁰, kultura je subjektna i objektna. Prema Komaru¹³¹ subjektna kultura izvorna je i tiče se živa dodira slobodna i mislećega bića, a objektna kultura posredovana je kontekstom (činom). To znači da je objektna kultura uvijek stvarana, za razliku od subjektne, koja predstavlja dodir sa samim sobom. Za pedagogiju je iznimno važno da čovjeka vidi kao umno-čulno biće¹³², a kulturu promatra kao zajednicu u kojoj je društvo povezano jer odgajanje polazi od ostvarenih vrijednosti. U tome kontekstu promatramo kulturu koja u sebi uključuje vrijednosne sudove¹³³, a odnose se na pojedinačna ljudska ostvare-

¹²⁷ *Isto*, str. 106.

¹²⁸ *Isto*, str. 126.

¹²⁹ *Isto*, str. 144.

¹³⁰ Usp. Christoph Wolf – Jörg Zirfas, „Theorie“, *Handbuch Pädagogische Anthropologie*, Christoph Wolf – Jörg Zirfas (ur.), Springer, 2014., str. 29-42.

¹³¹ Usp. Z. Komar, „Pedagogijski...“, str. 242-249.

¹³² *Isto*, str. 242.

¹³³ Marko Pranjić, *Pedagogija: suvremena stremljenja, naglasci, ostvarenja*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2001., str. 152.

nja, poput umjetnosti, etičkih načela i ponašanja. Slično govori Vukasović u kontekstu moralnoga odgoja i oblikovanja moralne svijesti, shvaćanja i navika, ističući humanističku dimenziju pedagogije.¹³⁴

Pedagoškijska antropologija istražuje mjesto i ulogu odgajnika u sklopu odgojnoga procesa.¹³⁵ Ključno pitanje pedagoškijske antropologije, a u kontekstu *Institucija* i Marulića kao duhovnoga odgajatelja, svakako je: što čini čovjeka u njegovu postojanju? Analizirajući *Instituciju*, posebno šestu knjigu¹³⁶, Marulić govori o patnji, dolasku Krista i prikazuje sliku svijeta u kojoj se prepoznaje ljudsko postojanje¹³⁷ i način na koji se odnose prema sebi i svojim bližnjima. U tome smislu kulturološko-antropološka¹³⁸ i pedagoškijsko-antropološka¹³⁹ analiza *Institucija* prikazuje nam *biće u nastojanju* i razotkriva ljudsku osobu i njezinu cjelovitost.

Prema Pranjiću pedagogija ne smije ignorirati ideje koje se odnose na narav, bitak i sudbinu pojedinca,¹⁴⁰ koje im dijelom proizlaze iz kulture.¹⁴¹ Marulić odgaja u kontekstu pedagoškijske antropologije u *Instituciji*¹⁴² jer podučava kroz moralno-didaktični pristup. Njegova pedagoškijsko antropološka interpretacija čovjeka iščitava se kroz kontekst religijske pedagogije¹⁴³ jer svojim slikovitim prikazom, izravnim obraćanjem i poučnim pristupom odgovara na antropološka pitanja: o ljubavi, patnji, smrti, istini, postojanju, smislu slobode ili konačnom odredištu. Filipović¹⁴⁴ tvrdi kako je religijska pedagogija kontekstualna znanost. Religijska pedagogija u svojoj esenciji teorijska je, ali i primijenjena

¹³⁴ Usp. A. Vukasović, *Moralni...; Pedagogija...*

¹³⁵ Usp. Ulrike Mietzner – Heinz-Elmar Tenorth, „Anthropologie als Thema und Problem in der Erziehungswissenschaft. Vielfalt der Methoden, Desiderat des Pädagogischen“, *Pädagogische Anthropologie – Mechanismus einer Praxis, Zeitschrift für Pädagogik*, Beiheft 52., Ulrike Mietzner – Heinz-Elmar Tenorth – Nicole Welter (ur.), 2007., str. 7-19.

¹³⁶ Usp. M. Marulić, *Institucija III...*, str. 205-333.

¹³⁷ Usp. U. Mietzner – H-E. Tenorth, „Anthropologie...“, str. 8.

¹³⁸ Usp. N. Skledar, *Osnove...; Sociologija...*

¹³⁹ Usp. M. Pranjić, „Odgajnik...“; M. Pranjić „Potreba...“; Z. Komar, „Pedagoškijski...“; J. Ogbu, *n. dj.*

¹⁴⁰ Usp. M. Pranjić, „Odgajnik...“, str. 477.

¹⁴¹ Isto tvrdi Ogbu kada uspoređuje kulturu, tj. kulturnu transmisiju koje povezuje s obrazovanjem koje u konačnici rezultira promjenama u kognitivnoj mapi odgajnika. Usp. J. Ogbu, *n. dj.*, str. 44.

¹⁴² D. Šimundža, *Marko...*, str. 327.

¹⁴³ Usp. M. Pranjić, *Religijska...*, str. 82-113. i 148-180.

¹⁴⁴ Ana Thea Filipović, „Aktualna pitanja religijske pedagogije i katehetike“, *Bogoslovska smotra*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 76(1), 2006., str. 148.

pedagogija¹⁴⁵ i obuhvaća širi spektar odgojnih znanosti. Odgoj je zaokupljen ljudskom osobom kao subjektom odgojnoga procesa¹⁴⁶ koji analiziramo kao središte odgojnoga procesa.

Na koji način Marulić, zapravo, otkriva transcendentno u imanentno?¹⁴⁷ Odgovor možemo pronaći u teološkoj antropologiji¹⁴⁸ i pedagogijskoj antropologiji, odnosno u njenoj neprestanoj otvorenosti prema drugomu. Čovjekovo ponašanje nije vezano isključivo za njegovu okolinu koliko za njegov vlastiti svijet. No, Pranjić napominje kako tu okolinu možemo shvaćati kao kulturu koju sam stvara što se nadovezuje na Eagletonovu teoriju o iskustvu prema kojoj su kulture zapravo naučene.¹⁴⁹ Drugim riječima, pojedinac je u stanju stjecati nova iskustva iz iste stvarnosti.¹⁵⁰ U tome smislu i sam koncept kulturnoga oblikovanja kao učenja može se poimati kao stvaranje i oblikovanje pojedinih kulturnih iznahašća. Odgoj tada postaje kritički dijalog između ljudi koji su kulturno obilježeni.¹⁵¹

Pomnije analizirajući *Instituciju*, odvajajući je, barem na trenutak, od religijske pedagogije¹⁵², Marulić prikazuje čovjeka kao biće stvoreno na sliku Božju koje je usmjereno prema transcendenciji. Čovjeka doživljavamo kroz dvostruku komunikaciju prema drugima i prema Bogu. Budući da je Marulićeva *Institucija* smatrana kao *najbogobojaznije*¹⁵³ djelo, što uostalom potvrđuje i podatak da je u 16. i 17. stoljeću bila jedna od najčitanijih europskih knjiga, ali i najprodavanija u Hrvatskoj¹⁵⁴, on na nizu primjera pokazuje vrijednost odricanja

¹⁴⁵ Usp. M. Pranjić, *Religijska...*, str. 22.

¹⁴⁶ Usp. isti, „Odgajanik...“, str. 478.

¹⁴⁷ Marulić u svojim privatnim pismima iz razdoblja od 1501. do 1516. godine, koja se čuvaju u mletačkome Državnom arhivu, raspravlja, između ostaloga, o odlikama kršćanske ljubavi. Usp. Smiljka Malinar, „Marulić's Private Letters: Selection of Language as Means of Diaphasic and Diastatic Differentiation“, *Studia Romanica et Anglicana Zagabensis*, Odsjek za romanistiku, Odsjek za talijanistiku i Odsjek za anglistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 49(1), 2004, str. 113-140.

¹⁴⁸ Usp. M. Pranjić, „Samonadilaženje...“, str. 469-471.

¹⁴⁹ Vidi T. Eagleton, *The Idea...; Literary...*

¹⁵⁰ Usp. M. Pranjić, „Samonadilaženje...“, str. 470.

¹⁵¹ Usp. isti, *Pedagogija...*, str. 150.

¹⁵² Usp. M. Pranjić, *Religijska...*, str. 271-287; Ana Thea Filipović, „Religijska pedagogija – disciplina na razmeđu“, *Kateheza*, Salesiana, 18(3), 1996., str. 199; A. T. Filipović, „Aktualna...“, str. 147-155; Annette Scheunpflug, „Die Religionspädagogik aus der Perspektive Allgemeiner Pädagogik“, *Zeitschrift für Pädagogik und Theologie*, 63(2), 2011., str. 107-116.

¹⁵³ Usp. M. Tomasović, *Zapisi...*, str. 64.

¹⁵⁴ Usp. „Predgovor“, M. Marulić, *Pouke...*, str. VII; M. Tomasović, *Zapisi...*, str. 47-56.

od zemaljskih dobara.¹⁵⁵ Prema Maruliću odgajanik je sretan kada se oslobađa svega prolaznog i bezvrijednog te time ulazi u sferu filozofsko-antropološkoga i religijsko-pedagogijskoga. Iako je čovjek u Marulića slab,¹⁵⁶ on svoje spasenje može doživjeti jedino uz pomoć moralnoga zalaganja.

S aspekta moralnoga odgoja¹⁵⁷ odgoj shvaćamo kao proces izgrađivanja pozitivnih crta karaktera, formiranje određenih društvenih vrijednosti i svestrano razvijanje čovjekove osobnosti. Drugim riječima, odgoj ne obuhvaća samo odgojni rad u školi ili na sveučilištu, nego i sam način života koji uključuje obitelj, društvenu sredinu i druge oblike s kojima se čovjek susreće. Moralni odgoj organizirana je svjesna, namjerna i svrhovita djelatnost određene zajednice.¹⁵⁸ Dijalektika kulture tada je proces obrazovanja i samoobrazovanja na razini društva, a u kontekstu *Institucija* samo djelo doista jest kulturni objekt koje je moralno-didaktički kompendij koji odgaja. Uostalom, Pranjić navodi kako je bez kulture nemoguć odgojni proces.¹⁵⁹ Kroz Marulićevo umjetničko djelo potvrđujemo kako *Institucija* djeluje na odgajanika i kao proizvođač kulture i kao onoga koji kroz kulturu uznosi u viši stupanj postojanja.

Odgajanik je u Marulićevoj viziji etičko biće, konkretno, njegov životni etos i krjeposni odgoj koji prikazuju čovjeka kojemu su ključne ljudske vrline poput poštenja¹⁶⁰, pravde¹⁶¹, altruizma¹⁶², poniznosti¹⁶³, istine¹⁶⁴, poštovanja¹⁶⁵ i krjeposti.¹⁶⁶ No, psihološki pristup čovjeku jasno razotkriva i njegove sklonosti¹⁶⁷ koje Marulić koristi kako bi se često obraćao čitatelju te zastupao krjeposne vrline, pravdu, poštenje i općenito, daje važnost odgoju i samoodgoju.¹⁶⁸ Tim činom Marulić zapravo ističe etiku ljubavi¹⁶⁹ i didaktički pristupa Kristu te kroz

¹⁵⁵ Vidi M. Marulić, *Institucija I...*, str. 65-73, a posebno str. 68 gdje se kritički promatra preziranje bogatstva na pedagoškom primjeru Abrahama.

¹⁵⁶ Usp. D. Šimundža, „Teološka...“; M. Marulić, *Pouke...*, str. XVIII.

¹⁵⁷ Usp. A. Vukasović, *Moralni...*

¹⁵⁸ Isti, *Pedagogija*, str. 123.

¹⁵⁹ Usp. M. Pranjić, *Pedagogija...*, str. 149.

¹⁶⁰ Usp. M. Marulić, *Institucija II*, str. 177-190.

¹⁶¹ Usp. isti, *Institucija III*, str. 86-124.

¹⁶² Usp. isti, *Institucija II*, str. 48-72.

¹⁶³ Usp. isti, *Institucija I*, str. 105-111.

¹⁶⁴ Usp. isti, *Institucija II*, str. 191-207.

¹⁶⁵ Usp. isti, *Institucija I*, str. 91-97.

¹⁶⁶ Usp. isti, *Institucija III*, str. 151-163.

¹⁶⁷ D. Šimundža, „Teološka...“, str. XXI.

¹⁶⁸ M. Pranjić, *Religijska...*, str. 56.

¹⁶⁹ Usp. D. Šimundža, „Teološka...“, str. XXI.

religijsku pedagogiju¹⁷⁰ i katehetiku¹⁷¹ dolazi do odgajanikove refleksije o promišljanju vlastitoga postojanja koje vješto prikazuje upravo u šestome poglavlju.

Duhovna baština Marulićeve *Institucije* ima uporište u moralno-teološkoj pouci i edukativnoj didaktici¹⁷² kojoj je u središtu etička misao. Marulić svojim slikovitim opisima, narativnim načinom pripovijedanja, izravnim obraćanjem, sugestivnim slikama i pedagoškim pristupom poučava čitatelje. Temeljne vrijednosti koje Marulić nasljeđuje iz grčko-rimske, biblijske i kršćanske kulture zapravo govore o pojedincu, njegovu načinu života, uzorima, ponašanju, dostojanstvu, vrijednostima i etičnosti. Pranjić tvrdi kako se s pedagoško-antropološkoga aspekta odgajnika ne može promatrati izvan konteksta kulture¹⁷³ jer se on ne može distancirati, za razliku od odgajatelja.

Tablica 2. Pedagoško antropološka pitanja *Institucije*

Egzistencijalno pitanje	Teme	Mjesto, broj stranice*
Iskustvo slobode	Molitva, svijest postojanja	I.: 157-193., 204-213., 228-247. II.: 265-302. III.: 151-173., 222-234.
Odnos prema drugima	Dobrota, poniznost	I.: 74-91., 91-97., 105-111. II.: 48-60., 265-302. III.: 23-43., 151-164.
Smisao postojanja	Vjera u Boga / Krista	I.: 234-247 II.: 35-48., 208-216., 204-215. III.: 151-173., 295-334.

Izvor: Autori

Antropološko pedagoška pitanja koja se javljaju u *Instituciji* prikazujemo u Tablici 2. Kao što je vidljivo, ta antropološko-pedagoška pitanja razvrstavamo u tri skupine navedenim slijedom: iskustvo slobode, odnos prema drugima i smisao postojanja. Iskustvo slobode zapravo predstavlja angažiranu slobodu koju Pranjić¹⁷⁴ navodi kao korijensko antropološko pitanje pedagogije, a ovdje promatramo kroz odnos s molitvom i svijesti postojanja. Druga kategorija

¹⁷⁰ Usp. Marko Pranjić (ur), *Religijsko-pedagoško katehetski leksikon*, Katehetski salezijanski centar, 1991., str. 391; M. Pranjić, *Religijska...*

¹⁷¹ Usp. A. T. Filipović, „Religijska...“, str. 196-199; „Aktualna...“, str. 147-172.

¹⁷² Usp. D. Šimundža, *Marko...*, str. 327.

¹⁷³ Usp. M. Pranjić, *Pedagogija...*, str. 150.

¹⁷⁴ *Isto*, str. 28.

odnos je prema drugima, tj. živjeti s drugima kako navodi Pranjić¹⁷⁵, a prema Marulićevu kompendiju ovdje analiziramo konstrukt dobrote i poniznosti. I konačno, treća kategorija jest smisao postojanja ili, prema Pranjiću, potreba za općim smislom¹⁷⁶, koja ovdje predstavlja vjeru u Krista.

Antropološko-pedagogijska pitanja koja pronalazimo u *Instituciji* zapravo su iskustvo koje predstavljaju *homo viator*¹⁷⁷ jer odgajanik u svome iskustvu slobode zapravo predstavlja njegovo putovanje na putu prema uzvišenomu, prema Bogu. Upravo na tome putovanju ključne su njegove krjeposti, vrline i ljubav, koje, u skladu s Marcelovom teorijom, predstavljaju *medij* uzdizanja koje Marulić prikazuje u određenim poglavljima, poput težnji za poniznošću, govorenju istine, poslušnosti, miru, snazi molitve ili ljubavi prema drugome. Pranjić navodi kako antropološko-pedagogijska pitanja zbog svoje svijesti o vlastitoj slobodi imaju naglašenu individualnu sastavnicu¹⁷⁸, što ne znači da isključujemo odnos s drugima. Upravo to pitanje o smislu odgajanika, njegovu temelju postojanja i bitku Marulić poučava kroz krjeposti, vrline, praštanje, istinu i ljubav prema Bogu. Jednostavnije rečeno, živjeti prema *Instituciji* znači davati se Bogu.

Marulić kao duhovni odgajatelj preuzima čvrstu odgojnu konstantu¹⁷⁹ praktične pouke. No, bez obzira na kulturno-povijesni kontekst odgajanika, Marulićeva *Institucija* uvijek nastoji prenijeti pedagošku poruku u okvire svoga kulturnog doživljaja ili, kako to tvrdi Pranjić¹⁸⁰, dekodificirati je kategorijama vlastite kulture. To znači da je *Institucija* u toj nakani pisana kao moralni kodeks koji svojim sadržajem, ali i autorovim komentarima, djeluje sugestivno i daje poticaj poučnomu odgoju. Uostalom, sam Marulić već u predgovoru¹⁸¹ *Instituciji* govori kako mu je cilj upravo u *kratkim crtama* izložiti primjere evanđeoske krjeposti, odnosno, govori kako želi poučavati.

¹⁷⁵ *Isto*, str. 29.

¹⁷⁶ *Isto*, str. 29-30.

¹⁷⁷ Usp. Gabriel Marcel, *Homo Viator: Introduction to a Metaphysic of Hope*, St. Augustines Press, 1951., str. 29-67.

¹⁷⁸ Usp. M. Pranjić, *Pedagogija...*, str. 29.

¹⁷⁹ Usp. D. Šimundža, *Marko...*, str. 329.

¹⁸⁰ Usp. M. Pranjić, *Pedagogija...*, str. 150.

¹⁸¹ Usp. M. Marulić, *Institucija I*, str. 63.

Zaključak

Marulićeva je glasovita *Institucija* kulturno-pedagogijsko umjetničko djelo koje je bilo uvršteno u službeni popis religiozne instruktivne lektire isusovača.¹⁸² Riječ je o moralnome kodeksu koji svojim sadržajem pomaže učvršćivanju katoličke vjere. No, Marulićev moralističko-edukativni spis daje psihološke analize koje su prikazane u unutarnjim sukobima ljudskoga razuma i nagona. Njegova teološka polazišta možemo sumirati prema slici svijeta u kojoj odgajnik svu vrijednost i smisao prima od Boga. U tome smislu Bog je, prema Maruliću, *causa subsistendi*.¹⁸³

Institucija predstavlja moralni i duhovni odgoj čiji se temeljni smisao sastoji u oblikovanju moralne osobe u duhu humanističkoga morala. Takav humanistički aspekt odgoja polazi od hipoteze o odgoju i obrazovanju kao esencijalno ljudskoj i etičkoj aktivnosti.¹⁸⁴ Odgajnik u tome kontekstu nije samo osoba koju treba odgajati nego je subjekt i objekt odgoja. To znači da u osnovi ovoga razmišljanja nema odgoja bez samoodgoja,¹⁸⁵ što Marulić prikazuje u *Instituciji*. Drugim riječima, Marulić u svojim *poukama* o čestitome životu doista pomaže, potiče, usmjerava i odgaja. Njegovi odgojni učinci uvjetovani su ponajprije razumijevanjem pedagogijske antropologije i religijske pedagogije.

S aspekta kulture Marulić je, kao i *Institucija*, u sociološko-kulturnome smislu kulturni objekt jer ne samo što predstavlja hrvatsku kulturu, stvara identitet moralno-didaktičnoga književnika nego predstavlja i kulturno-povijesni kontekst jedne civilizacije, vremena i društva. Vjeren je staroj mediteranskoj baštini, grčko-rimskoj, biblijskoj i kršćanskoj kulturi. U tome obzorju *Institucija* sa svojim moralno-teološkim porukama i didaktičkim prikazima moralnih načela predstavlja simbol kulture. Ona nije samo simbol, kulturni objekt, moralni kodeks, nego je i rodonačelnik kulture, pismenosti i civilizacije jednoga naroda. Ona je svjetionik.

¹⁸² Usp. M. Tomasović, *Zapisi...*, str. 53.

¹⁸³ Usp. D. Šimundža, „Teološka...“, str. XVIII.

¹⁸⁴ Usp. David Turner, *Theory of Education*, Continuum, 2004., str. 13-27.

¹⁸⁵ Usp. M. Pranjić, *Pedagogija...*, str. 60.